

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.13>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ ТА ФРАНЦІЇ

Бакун В.І.,

*аспірант кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0004-3393-6558*

Бакун В.І. Конституційно-правові аспекти функціонування інститутів представницької демократії в Україні та Франції.

Довгий час політична теорія ставила під сумнів природу представницького зв'язку. Безумовно, менш всеосяжним є дослідження політичною соціологією ефективності представницької демократії з точки зору відповідності публічних дій очікуванням громадян. Представницька демократія – це політична система, яка дозволяє громадянам здійснювати своє право голосу для обрання представників, які прийматимуть рішення від імені народу. Представники обираються на визначений термін і несуть відповідальність за реалізацію політики та законодавства, спрямованих на інтереси своїх виборців.

Система представницької демократії працює, дозволяючи громадянам обирати своїх представників шляхом вільних і справедливих виборів. Виборці можуть обирати своїх представників, виходячи з їхніх політичних поглядів та вподобань. Після обрання представники повинні представляти інтереси своїх виборців і приймати рішення, які відображають їхні погляди.

Представницька демократія має значний вплив на соціальну справедливість. З одного боку, вона надає громадянам можливість брати участь у прийнятті політичних рішень та висловлюватися з важливих питань. Це дозволяє громадянам долучитися до процесу прийняття рішень та зробити так, щоб їхній голос був почутий. З іншого боку, представницька демократія дозволяє громадянам обирати своїх представників і покладати на них відповідальність за свої дії.

Представницька демократія – це інститут обмеження влади поза суспільством, що в кінцевому підсумку стає інститутом влади над громадою, але таким, що виходить її. З цього моменту існуватиме постійна неоднозначність і напруга між приналежністю громадян до цього уряду, який стає «їхнім» влади, і зовнішність, яка проявляється в праві на опозицію.

Ключові слова: представницька демократія, соціальний діалог, права громадян, народний суверенітет.

Bakun V.I. Constitutional and legal aspects of the functioning of representative democracy institutions in Ukraine and France.

For a long time, political theory has questioned the nature of the representative link. Certainly less comprehensive is the study by political sociology of the effectiveness of representative democracy in terms of the conformity of public actions with the expectations of citizens. Representative democracy is a political system that allows citizens to exercise their right to vote to elect representatives who will make decisions on behalf of the people. Representatives are elected for a fixed term and are responsible for implementing policies and legislation that serve the interests of their constituents.

A representative democracy works by allowing citizens to choose their representatives through free and fair elections. Voters can choose their representatives based on their political views and preferences. Once elected, representatives must represent the interests of their constituents and make decisions that reflect their views.

Representative democracy has a significant impact on social justice. On the one hand, it provides citizens with the opportunity to participate in political decision-making and to speak out on important issues. It allows citizens to engage in the decision-making process and make their voices heard. On the other hand, representative democracy allows citizens to elect their representatives and hold them accountable for their actions.

Representative democracy is an institution of limiting power outside society, which will eventually become an institution of power over the community, but coming from it. From this point on, there will be a constant ambiguity and tension between the citizens' belonging to this government, which becomes "their" government, and the externality, which is manifested in the right to opposition.

Key words: representative democracy, social dialogue, citizens' rights, popular sovereignty.

Постановка проблеми. На даному етапі, причому протягом тривалого періоду часу, представники і влада є двома окремими сутностями. Але критичний поріг переступають, коли до влади приходять представники. Представницька демократія повинна поєднуватися з соціальним діалогом, щоб уникнути нестабільності або неприйнятності норми в соціальних питаннях і сприяти її актуальності.

Метою дослідження є вивчення конституційно-правових аспектів функціонування інституту представницької демократії в Україні та Франції.

Ступінь дослідження. Серед найбільш актуальних авторів цієї течії можна навести Роберт А. Даль та Бенджамін Барбер, Джона Бернхейма, Ернеста Калленбаха, А. Барнетта і Пітера Карті, Барбару Гудвін або, у французькому полі, І. Сінтомера, А. Левада, Б. Матьє, Д. Руссо.

Виклад основного матеріалу. Один із найвидатніших політологів світу, італієць Джованні Сарторі, зазначає, що «марно обманювати себе: демократія – більше не може бути більш ніж представницькою демократією, яка відокремлює власність від здійснення, а потім пов'язує її через представницькі механізми передачі влади. Додавання деяких прямих демократичних інститутів – таких як референдум чи народна законодавча ініціатива – не заважає нам бути непрямими демократіями, керованими представниками» [13].

Нині чи не найпомітнішою формою представницької демократії у Верховній Раді України є парламентські слухання. За регламентом вони можуть проводитися раз на місяць. Тематика актуальна: пенсійне забезпечення, охорона здоров'я, освіта, сім'я тощо. Це можна вважати своєрідними інформаційними месиджами представницької моделі демократії. Проте цього недостатньо. Як відомо, за результатами парламентських слухань парламент у режимі пленарного засідання приймає відповідні «рекомендації». Окрім прямих і декларативних доручень органам виконавчої влади, зазначений документ містить своєрідний реєстр проектів законотворчих робіт. Потрібний моніторинг таких планів. І його результат розкриє результативність електоральних ініціатив у діяльності вищого представницького органу. Щоправда потрібно визнати: кількість соціальних законів не містить прямої кореляції щодо якості соціальних стандартів життя наших громадян. Набуває ваги потреба поєднання громадського контролю з одного боку, та парламентського, з іншого, за виконанням законів. Природно, що при делегуванні своїх повноважень громадянами вибраним особам загострюється проблема комунікативної артикуляції наказів виборців. Йдеться про симетричну базу взаєморозуміння. До речі, зазначене питання характерне для парламентської практики в цілому [3].

П.М. Любченко вказує, що «Конституція України закріпила правові засади становлення громадянського суспільства, які є підґрунтям для подальшого розвитку законодавства й визначення правового статусу його інститутів, форм і методів їх взаємного впливу, створення ефективного механізму стримувань і противаг не лише в системі державної влади, а й у громадянському суспільстві в цілому [4, с. 28].

Сутність представницької демократії полягає, насамперед, в опосередкованій участі громадян у прийнятті рішень державного значення через своїх представників, покликаних виступати від імені виборців, виражати та захищати інтереси всього народу. Реалізація засади відкритості роботи парламенту гарантує підтримання постійного зв'язку народних депутатів України, як повноважних представників Українського народу у Верховній Раді України, із виборцями, що створює умови для всебічного аналізу діяльності як окремих народних депутатів України, так і парламенту в цілому [5].

У Висновку Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про

внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи) (реєстр. № 1017) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 16 грудня 2019 року № 8-в/2019 зазначено, що парламент наділено правом представляти весь Український народ – громадян України всіх національностей – і виступати від його імені, а отже, він є представницьким органом державної влади. Зменшення конституційного складу Верховної Ради України не впливає на представницьку функцію органу законодавчої влади в Україні, не чинить втручання у здійснення ним конституційно визначених повноважень [1].

С.М. Гаврилко вказує, що представницька демократія є найпоширенішою формою правління у сучасному світі, що дозволяє поєднувати масову участь громадян у політиці з ефективним управлінням державою. Однак, дискусійним, серед науковців залишається питання стосовно моменту поширення представницької демократії чи утвердження її окремих елементів в правових системах країн, визначення рівня сприйняття населенням власного права участі в політичному правовому житті країни [2, с. 234]. На теоретичному рівні українці засвоїли концепції парламентаризму, багатопартійної системи та основи правового регулювання взаємин між владою та підданими. Досвід представницької демократії досліджуваного періоду, може бути актуальним і для сучасності, адже запозичення досвіду парламентського контролю за виконавчою владою та забезпечення пропорційного представництва різних соціальних і національних груп є умовою розвитку соціальної правової держави.

На думку політолога Бернарда Маніна, «сучасні демократії є результатом форми правління, проти якої її засновники протистояли демократії». Він ілюструє свою думку міркуваннями Джеймса Медісона під час американської революції та Еммануеля-Жозефа Сієса під час Французької революції, які «таким чином підкреслили в дуже схожих термінах контраст між представницьким або республіканським урядом і демократією [6].

Еммануель-Жозеф Сієс, у часи створення першої французької конституції, співавтором якої він був, ясно висловлюється про це [9]: «Франція має бути не демократією, а представницьким режимом. Вибір між цими двома способами прийняття закону у нас не викликає сумнівів. По-перше, велика більшість наших співгромадян не має ані достатньої освіти, ані достатнього дозвілля, щоб бажати безпосередньо займатися законами, які повинні керувати Францією; Тому вони повинні обмежитися призначенням представників. [...] Громадяни, які називають себе представниками, відмовляються і повинні відмовитися від самостійного прийняття закону. У них немає особливої волі до нав'язування. Якби вони диктували волю, Франція вже не була б цією представницькою державою. Це була б демократична держава. Народ, повторюю, в країні, яка не є демократичною (а Франція не може нею бути), народ може тільки говорити, може діяти тільки через своїх представників».

У книзі «Громадськість та її проблеми» Джон Дьюї вважає, що: «Ті, хто бере участь у владі, залишаються людьми. Вони зберігають свою частку звичайних рис людської натури. У них завжди є приватні інтереси, які вони повинні задовольняти, а також інтереси, характерні для певних груп, таких як інтереси сім'ї, класу або класу, до якого вони належать. Рідко коли людина повністю занурюється у свою політичну функцію. У кращому випадку більшості чоловіків вдається зробити так, щоб турбота про суспільне благополуччя домінувала над іншими бажаннями. «Представницька» влада означає, що громадськість навмисно організована з метою забезпечення цього домінування. У індивідів двоїста здатність кожного чиновника громадськості спричиняє конфлікт між їхніми справді політичними цілями, діями та тими, які вони мають у своїй неполітичній ролі. Коли громадськість вживає спеціальних заходів для пом'якшення цього конфлікту і того, щоб представницькі функції мали перевагу над приватними, тоді політичні інститути називаються представницькими» [11].

Беньямін Констант (1767–1830), франко-швейцарський політик ліберальних переконань і прихильник представницького режиму, все ж бачив його межі:

У сучасників, навпаки, індивід, незалежний у приватному житті, навіть у найвільніших державах суверенний лише на вигляд. Її суверенітет обмежений, майже завжди призупинений; І якщо у визначені, але рідкісні періоди, коли він все ще оточений запобіжними заходами та кайданами, він здійснює цей суверенітет, то лише зректися його можна лише тоді [8].

«Небезпека сучасної свободи полягає в тому, що, поглинені насолодою нашою приватною незалежністю і переслідуючи свої особливі інтереси, ми занадто легко відмовляємося від свого

права брати участь у політичній владі. Депозитарії влади не забувають закликати нас до цього. Вони так охоче позбавляють нас від усіляких неприємностей, крім тих, що стосуються покори та плати! [...] Ні, панове, не допустимо цього. Як би не торкалися такого ніжного інтересу, молимося владі залишатися в її межах.

Представницька демократія передбачає, перш за все, представників. Вони засідають в різних установах і, в першу чергу, в парламенті. Інтелектуально - і схематично - протилежні дві концепції: концепція народного суверенітету, втілена Руссо, і Суспільний договір, згідно з яким суверенітет належить кожному з громадян, що утворюють народ, і всім їм; і національний суверенітет, описаний Сієсом у книзі «Що таке третя влада?», згідно з якою суверенітет є відповідальністю нації, цієї сутності, що охоплює колективну істоту, яка охоплює нинішнє, минуле та майбутнє покоління. Ця друга концепція лежить в основі теорії представницького мандата: представник не може бути зв'язаний у своєму виборі, тому що він представляє націю, а не її виборців. Аналіз наших послідовних Конституцій виявляє, що у Франції «досить постійна перевага доктрини Сієса». Конституційна рада також у кількох своїх рішеннях наголосила, що кожен член Сенату та Національної асамблеї «представляє в парламенті всю націю, а не населення свого виборчого округу»[7].

Якщо сама ідея представництва перебуває в кризі, переоцінка функції представництва не видається єдиною можливим майбутнім. Адже в той час, коли, використовуючи розрізнення, концептуалізоване професором політичної філософії Ганною Піткін, репрезентація як діяння, репрезентація-втілення нації поступається місцем репрезентації як такій, що стоїть, є дзеркалом того, що думають репрезентовані [12], безсумнівно, необхідно зайняти більше місце, поряд із представницькою демократією, до механізмів прямої демократії. Передумова, на якій ґрунтується ця ідея, полягає в тому, що, дозволивши громадянам висловлюватися безпосередньо, спокуса для представників стати «дзеркалом представлених» зникне і, крім того, зменшиться враження про представлених, яке все частіше висловлюється, про те, що їхній голос не зустрічається або недостатньо виражений у висловлюванні їхніх представників. Іншими словами, поряд з інститутами представницької демократії необхідно розробляти структури і процедури, що дозволяють розвивати механізми прямої демократії.

У 2013 році віце-президента Державної ради, на симпозіумі Фонду перспектив та інновацій, організованому на тему: «Виклики представницької демократії» виступив Жан-Марк Сове зазначивши, що інститутами представництва є перш за все парламентські асамблеї. Однак ця концепція недостатня для пояснення ідеї репрезентації, особливо з огляду на кризу репрезентації, ідею, яка стала загальноприйнятною, і нові значення, навіть багатозначність, які надають слову «представляти».

Різні значення представництва мають тенденцію до злиття в наш час і сприяють кризі представницької демократії. Зокрема, представник народу в політичних інститутах Національних зборів і Сенату не може бути виразником особливих інтересів. Але ці дзеркальні ефекти не дають спокою репрезентації, оскільки «політичний дискурс хоче спокусити та персоналізувати [кожного громадянина] в його чи її дорогоцінній відмінності» [10]. Цю функцію можуть виконувати інші установи, незалежно від того, чи це установи республіки, такі як Економічна, соціальна та екологічна рада, або визнані нею установи, такі як асоціації або профспілки. Питання репрезентативності також є делікатним. Звичайно, нам може бути приємно бачити появу асамблеї, які більше ілюструють різноманітність французького суспільства, і ми повинні сприяти цій неоднорідності, але ми також повинні уникати в репрезентативній моделі, що цей елемент специфікації стає вузловим моментом у прийнятті державних рішень.

Висновки. Отже, демократія за своєю суттю є представницькою, навіть якщо певні механізми прямої демократії, такі як референдум, дозволяють класифікувати наш режим як напівпрямую демократію. Через механізм політичного представництва акти, вчинені політичними представниками народу, приписуються їм так, ніби вони самі їх прийняли. Підкоряючись правилам, прийнятим нашими представниками, ми повинні підкорятися тільки собі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту

- про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи) (реєстр. № 1017) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 16 грудня 2019 року № 8-в/2019.
2. Гаврилко С.М. Теоретичний зміст та еволюція поняття «представницька демократія». *Держава та регіони Серія: Право*, 2022 р., № 3 (77). С. 233–237.
 3. Ганджуров Ю. Представницька демократія чи пряме народовладдя: критерії оцінки. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ganzhurov_predstavnytska.pdf.
 4. Любченко П.М. Місцеве самоврядування в системі інститутів громадського суспільства: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2008. 40 с.
 5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 75, частини четвертої статті 77 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України „Про Регламент Верховної Ради України“ (справа про обрання Голови Верховної Ради України) від 11 липня 2012 року № 15-рп/2012.
 6. Bernard Manin, *Principes du gouvernement représentatif*, Flammarion, 1995, rééd. 2012, p. 12–14.
 7. CC, décision n° 99-410 DC du 15 mars 1999, csdt 9 ; CC, décision n° 2004-490 DC du 12 février 2004, csdt 14 ; CC, n° 2007-457 DC du 15 février 2007, csdt 10.
 8. *De la liberté chez les Modernes*, Livre de Poche, coll. «Pluriel», stop. 494–496.
 9. Emmanuel-Joseph Sieyès, *Écrits politiques*, Paris, E.A.C, « Dire sur le veto royal ».
 10. Jaume L., « Représentation », in *Dictionnaire de la culture juridique*, PUF, 2003.
 11. John Dewey (trad. Joëlle Zask), *Le Public et ses problèmes*, Folio, coll. « Essais », 336 p., p. 161-162.
 12. Pitkin H., *The Concept of Representation*, Berkeley, University of California Press, 1967.
 13. Sartori, G. (1992), *Elementos de Teoría Política*.